

# Mirosława Pałaszewska

---

## Andrzej Zakrzewski i Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość"

---

Niepodległość i Pamięć 7/1 (16), 183-186

---

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mirosława Pałaszewska

## Andrzej Zakrzewski i Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość"

Muzeum Niepodległości zainauguowało swoją działalność otwarciem w październiku 1990 roku wystawy "Czas niepokornych" poświęconej opozycji lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Na wystawie zaprezentowano działalność Komitetu Obrony Robotników, Towarzystwa Kursów Naukowych, Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela, Konfederacji Polski Niepodległej, Ruchu Wolnych Demokratów oraz Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość".

Materiały poświęcone działalności Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość" udostępnił Andrzej Zakrzewski. Wśród dokumentów zaprezentowanych na wystawie znalazło się m.in. pismo z 3 listopada 1978 roku na blankiecie firmowym Zarządu Głównego Towarzystwa Wolnej Wszechnicy Polskiej zapraszające na pierwsze spotkanie konwersatorium prowadzonego przez Collegium TWP w dniu 14 listopada 1978 roku w sali im. Lelewela Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk na Rynku Starego Miasta 29/31 o godzinie 18<sup>00</sup>.

Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość", jak napisano później w piśmie z 21 grudnia 1978 roku, powstało w wyniku *inicjatywy społecznej jako forum dyskusyjne ludzi różnych zawodów i światopoglądów skupiające naukowców, twórców kultury, publicystów, działaczy społecznych. Łączyło ludzi różnych formacji umysłowych, o wspólnej jednakże trosce o stan rzeczy w naszym kraju i o jego rozwój. Forum to miało służyć otwartej dyskusji na temat istotnych problemów życia społecznego i kulturalnego.*

Pierwsze spotkanie było poświęcone wymianie poglądów na temat aktualnych węzłowych problemów polityki społecznej. Ponieważ to spotkanie miało charakter roboczo-organizacyjny, wstęp był wyłącznie dla osób zaproszonych. Pismo podpisał w imieniu TWWP senior-organizator prof. dr Ignacy Tłoczek.

Na liście osób, które wyraziły zgodę na ewentualne uczestnictwo w grupach mediacyjnych tworzonych przez Zespół Usługowy "DiP" znalazły się nazwiska: Jerzego Jaruzelskiego, Kazimierza Dziewanowskiego, Henryka Korotyńskiego, Adama Uziembło, Andrzeja Janowskiego, Anny Pawełczyńskiej, Wacława Makarczyka, Jerzego Damosza, Piotra Krasuckiego, Andrzeja Kruczkowskiego, Gwidona Rysiaka, Andrzeja Bratkowskiego, Janiny Zakrzewskiej, Jerzego Ciemnińskiego, Adama Strzembosza, Andrzeja Tymowskiego, Jerzego Mikke, Jana Rosnera, Janusza Krasińskiego, Roberta Nowaka, Jerzego Chodkowskiego, Zofii Zakrzewskiej, Franciszka Ryszki, Zbigniewa Wierzbickiego, Lecha Tomaszewskiego, Romana Piotrowskiego, Marka Drozdowskiego,

Andrzeja Wyczańskiego, Aleksandra Małachowskiego, Andrzeja Grzegorzcyka, Heleny Syruko, Andrzeja Zakrzewskiego.

Na pierwszym spotkaniu powołano Zespół Usługowy w składzie: Stefan Bratkowski, Kazimierz Dziewanowski, Bogdan Gotowski, Jan Górski, Andrzej Krasieński. Następnie zespół ten został poszerzony o następujące osoby, które zgłosiły chęć udziału w jego pracach: Jana Malanowskiego, Klemensa Szaniawskiego, Andrzeja Wielowieyskiego, Andrzeja Zakrzewskiego i Witolda Zalewskiego.

Zgłoszono wówczas następujące tematy, które miały być przedmiotem obrad: praworządność, kultura prawna, problemy partnerstwa i uczestnictwa, zagadnienia równowagi rynkowej, stan wiedzy o mechanizmach podejmowania decyzji, materialne i moralne motywacje pracy, świadomość historyczna współczesnego społeczeństwa polskiego i jej wpływ na funkcjonowanie jego instytucji, stan i problemy kultury narodowej.

Kolejne spotkanie, zaplanowane na grudzień 1978 roku, nie mogło się odbyć. W piśmie do członków konwersatorium informowano o pracach Zespołu Usługowego, który *prowadził prace organizacyjno-dokumentacyjne związane z przebiegiem i wynikami pierwszego zebrania i planem dalszych prac*. Stefan Bratkowski, Bogdan Gotowski i Jan Malanowski przeprowadzili szereg rozmów w Wydziale Nauki Komitetu Centralnego z prof. Jaremą Maciszewskim i prof. S. Czajką, natomiast Jan Malanowski i Klemens Szaniawski w Wydziale Nauk Społecznych PAN z prof. W. Markiewiczem. Pod ich kierunkiem wysunięto sugestie, *aby konwersatorium - z uwagi na skład i rangę społeczną i naukową uczestników działało pod auspicjami Wydziału Nauk Społecznych PAN, jako że dotychczasowy sponsor TWP ma zadanie dydaktyczne. Pogląd ten jest sporny, ponieważ TWWP ma charakter społeczny i reprezentuje żywotne tradycje postępowej myśli polskiej, nigdy też nie ograniczało się tylko do działalności oświatowej. Trzeba też powiedzieć, że ze strony TWWP idea naszego konwersatorium spotkała się ze zrozumieniem i poparciem, za co szczególna wdzięczność należy się prezesowi Adamowi Uziemble.*

*Zmiana sponsora została wysunięta nie jako alternatywna, lecz jako warunek istnienia konwersatorium.*

Na walnym zebraniu w Wydziale I Nauk Społecznych PAN, które odbyło się 14 grudnia 1978 roku pod przewodnictwem prof. W. Markiewicza, zaakceptowano pomysł przejścia "DiP-u" pod patronat Wydziału I. Zaakceptowano także nazwę (Doświadczenie i przyszłość - forum dyskusyjne), dotychczasowy skład osobowy, zasadę wyboru tematów zebrań i referentów przez zebranie plenarne (z zastrzeżeniem, że przewodnictwo zebrań i główne zagajenia będą w rękach przedstawicieli środowiska naukowego), zasadę pełnej swobody wypowiedzi. Uzgodniono także, że będzie wydawany biuletyn. Zgodnie z zasadą samorządności zachowano zespół usługowy, który mógł być uzupełniany i zmieniany przez uczestników konwersatorium.

Ustalono, że kolejne zebranie plenarne odbędzie się 21 grudnia 1978 roku i będzie poświęcone prawu, praworządności i kulturze prawnej. Następnego dnia po zebraniu Wydziału I Nauk Społecznych PAN pod adresem członków konwersatorium wysunięto (także ze strony Wydziału Nauki KC PZPR) dodatkowe warunki działania. Żądano odwołania grudniowego zebrania, zmiany nazwy konwersatorium, likwidacji samorządowego charakteru konwersatorium, zmiany zasad rekrutacji uczestników oraz wstępnego uzgadniania tematów zebrań z władzami PAN. Innymi słowy, cała działalność miała być pod kontrolą.

Zespół Usługowy w piśmie z 21 grudnia 1978 roku pisał: *Warunki te wydają nam się odmową akceptacji inicjatywy społecznej, w której uczestniczyliśmy. Pozbawiłyby ją*

ważnych walorów, które warunkowały sens jej istnienia. Zespół usługowy nie uważa się za upoważnionych do ich przyjęcia.

Członkowie konwersatorium opracowali "Raport o stanie Rzeczypospolitej i o drogach do jej naprawy". Wersja wstępna raportu została opublikowana w Warszawie przez Niezależną Oficynę Wydawniczą w 1979 roku. Inne wydanie (także w drugim obiegu) ukazało się nakładem Konwersatorium.

W archiwum Andrzeja Zakrzewskiego zachowała się kopia listu skierowana 19 maja 1979 roku przez Zespół Usługowy Konwersatorium "DiP" w składzie: S. Bratowski, K. Dziewanowski, B. Gotowski, J. Górski, A. Krasieński, J. Malanowski, K. Szaniawski, A. Wielowieyski, A. Zakrzewski i W. Zalewski wystosowałam do marszałka Sejmu PRL, prezesa Naczelnego Komitetu Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego Stanisława Gucwy pismo wraz ze wstępną wersją tego raportu. Raport powstał na podstawie ankiety rozpisanej wśród uczestników Konwersatorium. *Daje ta ankieta wyraz obywatelskiej trosce szerokiego grona naukowców, działaczy społecznych i gospodarczych, publicystów, pisarzy i artystów, ludzi różnych światopoglądów, partyjnych i bezpartyjnych, połączonych myślą o potrzebie głębokiego rozważenia dzisiejszej sytuacji Polski.*

*Ze swej strony mamy nadzieję, że przedstawiony tu materiał przyczyni się do ożywienia myśli politycznej, zdolnej działać pobudzająco na bieg i rozwój życia naszego kraju.*

Sytuacja w kraju nie uległa jednak poprawie. Nadal utrzymywały się trudności gospodarcze, a w konsekwencji pogłębiała się apatia, zniechęcenie i niezadowolenie społeczeństwa. Zespół Usługowy postanowił rozpiąć kolejną ankietę zatytułowaną *Jak z tego wyjść?* Jej uczestnicy odpowiadali na pytania, jakie kroki powinno podjąć państwo, by osiągnąć porozumienie społeczne i zapoczątkować partnerskie stosunki między społeczeństwem a władzą, by zahamować proces rozkładu gospodarki i państwa.

Materiały ankiety opublikowano (metodą powielaczową znowu w wydawnictwie drugoobiegowym ("Alternatywy"). Tekst opatrzone na końcu uwagą: *Powyższe opracowanie ukazuje się bez wiedzy i zgody autorów.* Znajdujący się w zbiorach biblioteki muzealnej egzemplarz tego raportu podarował Kazimierz Dziewanowski.

Z kolei Zespół Prognoz przygotował opracowanie *Ocena sytuacji w Polsce i prognoza rozwoju wydarzeń na dzień 10 lipca 1981.* Andrzej Zakrzewski wypożyczył na wystawę ten tekst opublikowany w numerze 19 "Biuletynu Informacyjnego NSZZ "Solidarność" w Instytucie Badań Jądrowych" z 3 sierpnia 1981 roku. Z jego zbiorów pochodził także raport *Stan zdrowia i ochrony zdrowia ludności Polski* ("Życie i Nowoczesność" 2 IV 1981 nr 559).

Raport trzeci *Spoleczeństwo wobec kryzysu* ukazał się w 1981 roku (jedno wydanie w Łodzi i dwa w Warszawie: NSZZ "Solidarność" w Instytucie Badań Jądrowych w Świerku i nakładem wydawnictwa "Alternatywy").

W zbiorach muzealnych znajduje się broszura z 1982 roku ofiarowana przez Kazimierza Dziewanowskiego. Jest to tekst raportu czwartego *Polska wobec stanu wojennego*, opracowanego przez zespół redakcyjny Konwersatorium w lutym i marcu 1982 roku. Wśród członków zespołu redakcyjnego widnieje nazwisko Andrzeja Zakrzewskiego. Podobnie jak w poprzednich raportach, tak i tu przedstawiono propozycje działań. *Okoliczności stanu wojennego wywarły pewien wpływ na zbieranie materiałów i na sam tok prac nad Raportem. Nie mogliśmy zwrócić się z pytaniami naszego sondażu o konsekwencje stanu wojennego do wszystkich uczestników Konwersatorium. Uzyskaliśmy jednakże odpowiedzi przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych i różnych dzie-*

dzin kultury i sztuki. Ton odpowiedzi był tym razem uderzająco jednorodny: dominował głęboki pesymizm i obawa o dalszy los kraju. Najczęściej prezentowaną postawą było koncentrowanie się na konieczności obrony podstawowych wartości, nawet za cenę swoistej emigracji wewnętrznej i wielkich wyrzeczeń osobistych. Nie kwestionowano konieczności poszukiwania - mimo sytuacji, w jakiej znalazł się kraj - dróg wyjścia.

Tekst czwartego raportu przesłano 7 kwietnia 1982 roku na ręce Prymasa Polski Arcybiskupa Józefa Glempa i Prezesa Rady Ministrów gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego.

W uwagach końcowych pisano: *Spoleczeństwo polskie roku 1982 jest zupełnie innym społeczeństwem niż w roku 1945. Odzyskało poczucie swej wartości, godności i siły. Jest społeczeństwem urażonym, ale nie jest złamane. Doszczętne i trwałe złamanie go - jeżeli by nawet ktoś stawiał sobie taki cel - przekracza czyjekolwiek możliwości. Nie trzeba wielkiego daru przewidywania by pojąć, że tego rodzaju próby przyspieszą tylko i pogłębią przyszły, jeszcze dramatyczniejszy konflikt, dla nikogo natomiast nie mogą stanowić trwałego rozwiązania.*

*Również i świat jest dziś inny, niż w latach 1945-53, nie istnieje więc możliwość trwałej izolacji.*

*Nie ma w Polsce innego sposobu osiągnięcia korzystnej dla Polaków i wszystkich ich partnerów stabilizacji - aniżeli ugoda społeczna. Cytując słowa biskupów polskich tyczących ugody społecznej pisali dalej: Zgadamy się z tymi słowami i powtarzamy raz jeszcze: ugoda społeczna jest jedynym możliwym, trwałym rozwiązaniem polskich problemów. Jest to niezwykle trudne rozwiązanie, tak trudne, że u wielu ludzi budzi podejrzenie, że jest po prostu nierealne.*

*Ale logiczne myślenie, które nie zostało wszak zawieszona przez wprowadzenie stanu wojennego wskazuje, że wszelkie inne rozwiązania prowadzą do nikąd.*

Tekst raportu ukazał się także w *Almanachu stanu wojennego nr 2* przygotowanym przez drugoobiegowe wydawnictwo "Krań" także w 1982 roku. Pod tekstem podano uwagę redakcji: *Tekst Raportu wydrukowano bez zgody Zespołu DiP.* Obszerne fragmenty raportu przedrukowano w "Przeglądzie Prasy Podziemnej" nr 15.

Wśród materiałów eksponowanych na wspomnianej wystawie "Czas niepokornych" pokazano także jedną z talii kart do gry (króla kier) z podpisem Kazimierza Dziewanowskiego, która służyła jako karta wstępu na spotkania członków konwersatorium "DiP" w okresie stanu wojennego.

Na pewno działalność Konwersatorium "Doświadczenie i Przyszłość" doczeka się pełnego opracowania. Raporty były próbą wyjścia z trudnych sytuacji gospodarczych i politycznych Polski.

Jeżeli zaś chodzi o dalsze związki Andrzeja Zakrzewskiego z Muzeum Niepodległości, to współpraca nawiązana przy tworzeniu pierwszej naszej wystawy przetrwała lata następne. Bywał u nas często na otwarciu kolejnych wystaw. W 1998 roku został przewodniczącym naszej Rady Muzealnej. Wraz z jego śmiercią tracimy życzliwego opiekuna.